

L'ARXIU PATRIMONIAL FONTCUBERTA (SEGLES X-XXI)

DANIEL PIÑOL-ALABART¹
Universitat de Barcelona²

Lliurat el 23 de gener de 2017. Acceptat el 4 d'abril de 2017

RESUM

Aquest article analitza la importància dels arxius patrimonials catalans, fixant l'atenció en un d'ells: l'arxiu Fontcuberta. Se n'estudien les característiques principals, la seva organització i la seva utilitat per a la recerca històrica. La documentació del mateix arxiu és la que proporciona informació per a conèixer-lo amb profunditat. Aquest arxiu, a més, és un complement per a altres arxius patrimonials, en posar de manifest la importància que té l'estudi exhaustiu de la documentació conservada en aquests arxius.

PARAULES CLAU

Arxius patrimonials catalans; història medieval; Arxiu Fontcuberta.

The Fontcuberta heritage archive (10th-21st century)

ABSTRACT

This article analyses the importance of Catalan heritage archives, looking in more detail at one of them: the Fontcuberta Archive. We study its main characteristics, how it's organised and its relevance for historical research. The documents contained within this collection offer information that reveals more details about the archive itself. This archive also complements other heritage

1. E-mail: danielpinol@ub.edu

2. IRCVM. Projectes de recerca HAR2012-33755 i HAR2015-65146P.

archives, highlighting the importance of an exhaustive study of the documents kept in such archives.

KEYWORDS

Catalan heritage archives, medieval history, Fontcuberta Archive.

INTRODUCCIÓ

En aquest article ens endinsem en un arxiu patrimonial català, propietat de la família Fontcuberta. A través de les línies següents veurem la seva formació, les seves característiques, estat de conservació, documents notables que conserva... amb l'objectiu de presentar-lo com una eina per a la recerca històrica. Aquesta idea s'emmarca dins de la importància que tenen els arxius patrimonials a Catalunya i que ja des de fa anys estan essent el centre d'atenció tant d'arxivers com d'historiadors, els quals han vist la necessitat de no deixar de banda aquests fons documentals (Vilar, 1973: 30 i *sq*). Una reflexió sobre aquesta qüestió ja la vam presentar en un article que conjuga història medieval i arxius patrimonials ja que vèiem la necessitat de fer veure que també en aquests arxius es poden trobar documents d'època medieval. I és que tradicionalment ha estat la historiografia d'època moderna la que ha cercat en les caixes dels masos fonts per a la recerca. Malgrat tot, una lectura atenta de la bibliografia permet localitzar indicis de l'ús dels arxius patrimonials per part de medievalistes (Piñol, 2014).

Els arxius patrimonials en si mateixos són, a la vegada, objecte d'estudi i de debat perquè, malgrat els esforços que fa l'administració per a la seva recuperació, inventariat, conservació i difusió, encara són molts n'hi ha molts que resten desconeguts. També la comunitat científica dedica jornades d'estudi, debat, projectes de recerca i publicacions a posar de manifest el paper central dels arxius patrimonials en la recerca. Amb tots aquests elements s'avança i, com apuntaven Pere Gifre, Santi Soler i Josep Matas, amb l'esforç de tots es pot arribar a un coneixement ampli i important d'aquests arxius repartits per tot el territori català (Gifre; Matas i Soler, 2002: 23-25).

Per tal de desenvolupar aquest estudi s'ha analitzat de forma exhaustiva la documentació conservada en aquest arxiu, especialment els índexs i els llibres

mestres que forneixen d'informació suficient per poder entendre i reconstruir aquest conjunt documental. Es segueixen les línies marcades per l'obra citada en el paràgraf anterior, així com s'utilitzen altres treballs de referència que fan estudis similars al present, tot i que de forma molt més complexa i detallada (Roig, 1996a; Roig, 1996b; Gifre; Soler, 1996: 46; Gifre, 1996: 15; Sanmartí, 2006).

HISTÒRIA DE L'ARXIU FONTCUBERTA

L'Arxiu Fontcuberta és un notable arxiu patrimonial català que és propietat de la família Fontcuberta, en concret, actualment, de Carlos de Fontcuberta y Balaguer, qui és molt conscient de la riquesa i la importància de l'arxiu.

És un arxiu que guarda documents des del segle x fins al segle XXI, i està organitzat en tres fons arxivístics independents i que es corresponen amb els tres grans patrimonis que la família Fontcuberta ha acumulat al llarg dels segles. Es tracta del patrimoni Fontcuberta que situem a Osona, principalment a Vic, Santa Eugènia de Berga, Manlleu i Torelló; el patrimoni Perramon a l'Empordà, amb Ventalló com a nucli més important; i el patrimoni Sentmenat al Vallès, amb importants propietats a la ciutat de Terrassa i, sobretot, a Castellar del Vallès amb el castell de Clasquerí. Tant l'ampli arc cronològic que abraça aquest arxiu, tot i que no per igual en els tres fons que conserva, com el seu abast territorial, ens mostren la importància d'aquest conjunt documental. Si bé cada fons ha tingut la seva trajectòria arxivística, amb les seves circumstàncies particulars fruit de l'evolució pròpia de cada un dels patrimonis amb agregacions i disgregacions, matrimonis, vendes, permutes..., cal situar-nos en el moment en què tots tres fons documentals es posen en comú i s'estructuren com els coneixem en l'actualitat.

L'any 1897 va ser quan es van organitzar els tres patrimonis, arran dels dos matrimonis que van aportar el patrimoni Perramon primer i Sentmenat després a la branca principal, Fontcuberta. En aquell any es va procedir a la classificació i catalogació dels tres fons assignant una caixa i un número a cada document. Com s'ha apuntat, els documents tenien tots ells la seva numeració pròpia i identificació anterior, tal com es comprova al dors dels documents i en els llibres mestres de tots tres fons. Aquesta intervenció arxivística va incloure l'elaboració d'unes fitxes de cada document que van servir per a la

tasca d'organització i també per a la descripció que va ser inclosa, l'any 1925, en els tres índexs que encara ara són utilitzats com a instrument de descripció de l'arxiu. És evident, doncs, que l'any 1897 hi havia una voluntat de posar ordre i el Sr. Ignacio de Fontcuberta i Sentmenat, en reunir els tres patrimonis familiars, va entendre que era necessari controlar aquests béns a través de la documentació.

La branca familiar principal és Fontcuberta, nom que procedeix del mas Fontcuberta, del qual es conserva una caixa a l'arxiu amb 60 documents datats entre 1234 i 2002, tot i que trobem documents relacionats amb aquest mas en altres caixes –per exemple, caixa 1, testaments; caixa 2, capítols matrimonials. A aquesta branca se n'hi sumen d'altres, com ara els Pasqual d'Arenys al segle XVII, família a la qual pertanyia Antoni Pasqual, bisbe de Vic (1684-1704) (Pladevall, 1976: 44-62; Espriu i Malagelada, A., 2010: 178; Pons Guri, 1986). La Casa Pasqual de Vic conservava les relíquies de Santa Amància, que van ser portades pel prelat vigatà des de Roma i havien estat dipositades en principi a la casa familiar d'Arenys. Posteriorment van ser traslladades a la casa Pasqual de Vic i, finalment, a Sala d'heures, on es conserven actualment (Sala d'heures, 2009). Aquest és el nucli principal del patrimoni a Osona, al qual s'hi van anar sumant altres masos, com ara els Coromina, l'Avenc, Mayans, Sant Sixt, la Olmeda... masos que, a la vegada, conserven la seva documentació de forma separada. Actualment, el patrimoni principal se situa a Santa Eugènia de Berga, al lloc anomenat Sala d'heures, del qual es conserva també una caixa amb 85 documents des del segle XIII fins al darrer terç del segle XX. Tot aquest patrimoni, amb la corresponent documentació, és objecte d'una tesi doctoral, per la qual cosa ara no podem ni ens pertoca aprofundir-hi. Esperem que els resultats d'aquest estudi en curs d'elaboració aportin llum a la complexitat de tota la formació i composició del patrimoni Fontcuberta a Osona.

La branca principal es va unir a la família Perramon per raó del matrimoni entre Miguel de Fontcuberta i Oriola i Josefa de Perramon i Caramany i després, de forma definitiva, quan es casen Dolores de Perramon i Comas de Brugar (Congost; To, 1999: 428), amb José Eugenio de Fontcuberta i de Perramon, cosí seu, l'any 1828. Dolores era hereva d'un important patrimoni familiar situat a l'Empordà, que entroncava amb cognoms notables de la zona, entre els quals destaquen els Caramany. Així es van incorporar les possessions a Ventalló, vila de la qual els Perramon eren senyors (abans, ho havien estat els

Caramany) i altres poblacions de l'Empordà com Albons, Vilopriu, Camallera o Sant Mori. La incorporació del patrimoni empordanès no es va fer efectiu fins al 1870, moment en què Carlos de Fontcuberta i de Perramon va rebre l'herència materna. Aquest, a la vegada, s'havia casat l'any 1856 amb Dolores de Sentmenat i Despujol, i d'aquesta manera es va produir la tercera incorporació de patrimoni a la família. Es tracta d'una part del patrimoni de la família Sentmenat ubicat a Terrassa i Castellar del Vallès i que va ser unificat pel seu fill Ignacio de Fontcuberta y de Sentmenat a la mort, l'any 1923, de Carlos de Fontcuberta (Garí, 1989: 126-127). Dins de la documentació que correspon al llinatge Sentmenat, hi trobem referències a altres llinatges que havien estat propietaris d'aquests béns al Vallès: Meca, Clasquerí, Terrassa, Montcada o Centelles. La documentació de l'arxiu Fontcuberta permet aportar noves dades sobre aquests llinatges, així com complementar altres fons documentals que s'hi relacionen.

Aquesta estructura queda perfectament reflectida en els índexs que es van elaborar el 1925, un per cada patrimoni. Ignacio de Fontcuberta, en una nota incorporada als primers fulls de l'índex corresponent al fons Fontcuberta i datada el 12 d'octubre de 1925, dona diverses indicacions sobre l'organització de l'arxiu, així com de la incorporació de patrimoni. Per exemple, després d'exposar la situació general dels tres patrimonis, explica que «[...] como quiera que al contraer matrimonio el indicado Don Ignacio de Fontcuberta con Doña Carmen de Pascual y Pons, adquirió aquel por donación que le otorgó su señor padre, las fincas denominadas Castillo de Saladeuras y La Noguera que se separaron por completo del núcleo del patrimonio de que procedían, pasando a ser de plena propiedad de Don Ignacio de Fontcuberta, se alteró por tal omiso el orden establecido con respecto á las demás fincas del Patrimonio de Fontcuberta, creando una clasificación especial y exclusiva para cuantos documentos hacían referencia á las aludidas fincas Castillo de Saladeuras y La Noguera». Per això es van mantenir separats els documents corresponents a aquestes propietats, tal com s'indica en la citada nota; i d'aquí resulta que hi hagi títols que apareguin duplicats en els índexs, però no en les unitats de conservació.

En aquesta heretat de Saladeures, l'any 1921, segueix dient la nota explicativa, es va edificar una masoveria, coneguda amb el nom de la Olmeda. I l'any 1924 es va comprar la Caseta del Gili, que afrontava també amb Saladeures, incorporant més patrimoni immobiliari a aquestes terres.

EL SISTEMA DE DESCRIPCIÓ DE L'ARXIU FONTCUBERTA

Llibres mestres i índexs

Per a conèixer amb profunditat aquest arxiu cal entrar, en primer lloc, en els índexs que acabem de citar. Ja s'ha vist que aporten una valuosa informació sobre la formació i estructura de l'arxiu. Però, sobretot, són un excel·lent instrument de descripció dels tres fons documentals. Aquests índexs inclouen una numeració que correspon a la caixa on es guarda el document, el lligall (a vegades hi pot haver diversos lligalls en una caixa) i el número del document. Aquesta numeració la trobem en cada document, a la part del revers en el cas dels pergamins. I no hem detectat mai cap error, la qual cosa indica que la tasca arxivística d'organització i descripció es va fer correctament. Després de la numeració hi ha uns registres bastant complets que inclouen els noms de les parts contractants, la data i el notari que va validar el contracte.

Per elaborar aquests índexs es van utilitzar els llibres mestres de cada un dels fons, així com altres índexs. A partir d'aquests llibres i de la numeració de cada document es van elaborar unes fitxes que es conserven juntament amb els documents.

Tots els fons conserven els índexs antics (vegeu la Taula 1). Una anàlisi més acurada d'aquests índexs ens permet aportar dades més afinades que les que vam aportar en un estudi anterior.³ Així, el fons Fontcuberta en conserva sis a la caixa corresponent a índexs antics⁴ i un setè a la caixa 40.⁵ Aquest darrer correspon a les heretats que, com diu la nota de l'índex de 1925, es van separar del patrimoni i, per a una major claredat i practicitat, era millor deixar separats els documents. De fet, aquesta documentació es conserva en una caixa diferenciada de la resta de masos i propietats a Vic.⁶

3. Una primera aproximació a aquest arxiu a Rosa LLUCH; Daniel PIÑOL (2017)[en premsa].

4. Arxiu Fontcuberta AF, fons Fontcuberta- Sentmenat-Perramon F, S, P, caixa, document AF, F27.

5. AF, F40: *Índexs dels documents de Saladeures, la Noguera i la Olmeda.*

6. AF, F30: *Titulacions de les cases de Saladeures, la Noguera i la Olmeda.*

Taula 1. Índexs de l'Arxiu Fontcuberta

FONTCUBERTA	SENTMENAT	PERRAMON
Índex de 1925	Índex de 1925	Índex de 1925
7 índexs	21 índexs	21 índexs

El primer de tots els índexs de Fontcuberta és de l'any 1771, correspon a la documentació de la casa Fontcuberta situada a Vic i va ser elaborat per Josep Lluçà de Fontcuberta.⁷ Aquest primer índex inclou una anotació al primer full indicant que en el llibre hi ha «[...] un resum de tots los actes que són ab pergamí en la Casa de Fontcuberta de la ciutat de Vich, descendent del Mas Fontcuberta de Vall, vuy a 30 de agost de 1771», juntament amb unes notes que indiquen la distribució de la documentació en el manual. Aquesta documentació de la casa Fontcuberta de Vic segurament va ser destruïda durant la Guerra del Francès a causa de l'ocupació de la ciutat per les tropes franceses. Miquel de Fontcuberta va fer unes declaracions l'any 1810 per exemplificar el que van fer els francesos en dues propietats que tenia a la ciutat de Vic: la casa Fontcuberta i la casa Pasqual. Són dues cases importants amb un notable patrimoni. La primera va ser decorada per Francesc Pla i en l'actualitat ja no pertany a la família; i la segona procedia dels béns de la família Pasqual (Coll Cerdà, 2000-2001). Als índexs de 1925 no hi ha referències a les propietats a la ciutat de Vic. La hipòtesi que es planteja és que aquesta documentació va ser destruïda pels francesos, tal i com es va relatar en el memorial que va redactar el propietari. Només es conserven 16 documents datats entre 1348 i 1915 i es refereixen a horts i terres, però no a les cases,⁸ juntament amb l'Índex antic o llibre mestre, que és al qual ens referim ara. De Vic es conserven també caixes dels censos i censals que no van ser destruïts perquè, tal vegada, es conservaven en un altre lloc. Miquel de Fontcuberta diu «[...] que los franceses havia alojados y sacaban los papeles del retrete o estudio de dicho don Miguel, quales quemaron sin embargo de las reconvençiones que hizo para que no los quemasen, pero que ignora si

7. AF, F2701002: *Llibre mestre*.

8. AF F1201 i AF F1202: *Horts i terres de Vic*.

entre aquells papeles havia o no pliegos del Libro Mayor...» (Piñol, 2013). Si aquest Llibre Major hagués estat entre els papers de la casa Fontcuberta segurament hauria estat destruït, per la qual cosa cal pensar que es conservava en un altre lloc, juntament amb altres llibres mestres.

La Casa Pasqual està relacionada amb la família Pasqual d'Arenys de Mar i aporta patrimoni immobiliari situat en aquesta població del Maresme. De fet, la caixa 10 del fons Fontcuberta correspon a aquest patrimoni, amb dates que van de 1411 a 1915 i un total de 52 documents. Del patrimoni immobiliari a Arenys també hi ha el corresponent índex que inclou actes de compravenda de patrimoni en aquesta població.⁹ No obstant, aquesta documentació no es conserva en l'actualitat a l'Arxiu Fontcuberta ja que, segons consta als marges de l'índex de 1925, la documentació va ser lliurada a la senyora Milagros de Fontcuberta Pascual de Cantarell el mes de maig de 1973, moment en què aquesta va passar a ser-ne la propietària per raó d'herència.

De llibres mestres corresponents al fons Foncutberta encara n'hem de citar un que conté una llista de documents del mas Fontcuberta de Munt que comencen el 1586. A més, inclou altres propietats que el llibre anomena Mas Molí i la Trilla, béns immobles als quals s'afegeixen les corresponents valoracions.¹⁰ Un índex de la documentació del mas Coromina de Manlleu¹¹ juntament amb un índex¹² d'aquest mateix mas completen els llibres mestres més notables d'aquest fons. Aquest darrer *—Índex de diferents masos que posseeix lo hereu Fontcuberta—*, va ser elaborat per Josep Llucià Fontcuberta i de Pasqual l'any 1784. Aquest llibre inclou un índex de documents als primers fulls i, un cop ha relatat la documentació corresponent al mas Coromina, recull la documentació de la Casa Fontcuberta de Vall, i els masos Mayans, Avench, Rajols, Pujol, Sant Sixt, Talaia i Ferreres.

Hi ha, encara, de menys entitat, un plec de fulls amb el resum dels actes en pergamí de la Torre de la Talaia que no constitueix un llibre mestre i té l'inconvenient que està en bastant mal estat.¹³

9. AF F2701006: *Llibre mestre del Patrimoni Pasqual a Arenys*.

10. AF F2701005.

11. AF F2701004.

12. AF F2701001.

13. AF F2701003.

En aquest fons, a més d'aquests llibres mestres i altres índexs que acabem de presentar, es conserva una caixa amb llibres de notes.¹⁴ Entre aquests llibres n'hi ha de tot tipus, amb llistes d'arrendaments o amb llistes de notícies del patrimoni. Però volem destacar un llibre de notes amb les afrontacions de la Coromina de Manlleu.¹⁵ Segons diu la nota introductòria del llibre, s'hi afegixen els masos units i aglevats i posseïts per Peronella Coromina i Avench, muller de Francesc Fontcuberta, hereu de la casa i heretat de Fontcuberta de Vall i de Sant Sixt. En aquestes notes es diu que el mas Coromina porta annex el mas Mayans, que li pertany des de 1340 per ocasió del casament de Simona Coromina amb Jaume de Mayans. I també es diu que té aglevat el mas Avench, de la parròquia de Tavertet, per raó del matrimoni entre Jaume Coromina i Antiga Avench. I, com és habitual en els llibres mestres i els llibres de notes, trobem anotacions aclaridores per a qui hagués de menester utilitzar-les com a eina per accedir a la documentació. Una d'aquestes notes diu: «Té unida y aglavada vol dir que forma part del patrimoni, com situació dista tres hores». També hi ha notes de tipus familiar inserides entre les llistes de patrimoni en aquest llibre concret.

El fons Sentmenat conserva 21 índexs vells amb les propietats a Castellar del Vallès i Terrassa.¹⁶ No obstant, són índexs i llistes que no arriben a la complexitat de llibres mestres. En una d'aquestes llistes corresponent al patrimoni Sentmenat, es diu que la numeració dels pergamins correspon «[...] a los del *Llibre Rich* del Archivo de la Casa Sentmenat que hoy en día está instalado en el piso bajo de la misma en la Plaza Urquinaona de Barcelona».¹⁷ I una notícia similar en un altre llibre es refereix al *Llibre Gran*, també conservat a Barcelona.¹⁸ Això significa que els llibres mestres del patrimoni Sentmenat eren aquests i que els que es conserven actualment a l'arxiu Fontcuberta són altres índexs i llistes. De tots aquests n'hi ha que tenen diversitat de notícies arxivístiques, sobretot en el que es refereix al patrimoni de la ciutat de Terrassa. Per exemple, el primer llibre és un recull dels documents de l'arxiu que van ser redactats a l'escrivania de Terrassa, i el primer document ressenyat és de 1369. En aquest llibre, i

14. AF F30: *Llibres de notes*.

15. AF F300110.

16. AF S28, lligalls 1, 2 i 3.

17. AF S2803005.

18. AF S2803006.

altres, es fa referència a la documentació corresponent al castell de Vallparadís, posteriorment cartoixa.¹⁹ En el fons Sentmenat es distingeix molt bé el que correspon a Castellar del Vallès, amb el castell de Clasquerí com a propietat principal, del que forma part del patrimoni de la ciutat de Terrassa. Així, de Castellar hi ha índexs amb diferents datacions i amb diverses característiques,²⁰ uns índexs alfabètics de documents de la baronia de Castellar –així consta en els títols de cada llibre.²¹ Una llista per al cobrament de delmes²² un índex –de fet, és un full solt– dels documents del castell de Clasquerí,²³ una llista de testaments i altres documents del terme de Castellar²⁴ i una altra llista de documents referents als dominis de Castellar «[...] propio de la Sra. Dolores de Sentmenat, esposa de Don Carlos de Fontcuberta y Perramon entregados a Codolà en 18 junio 1910 y devuelta posteriormente».²⁵ La mateixa diversitat i varietat s'observa per al cas del patrimoni terrassenc on, a més de les referències ja citades, cal dir que hi ha llistes de llibres i anotacions,²⁶ llista de documents des de 1218,²⁷ documents de Vallparadís²⁸ i del castell de Terrassa.²⁹ D'aquests darrers, l'índex número 8 conté una nota que indica que, en fer-se un nou índex l'any 1816, aquest ja no serveix. I el número 9 és un índex alfabètic «[...] per los delmes cobra lo Il·lustre Senyor Marquès de Sentmenat en lo terme del Castell de Terrassa», amb documents que van des del segle xi i la darrera referència anotada al llibre és de 1891. Dins de la ciutat de Terrassa, independentment del castell de Terrassa i del de Vallparadís, encara hi ha tres índexs referents a documentació diversa sobre el patrimoni Sentmenat a la ciutat.³⁰

El fons Perramon té 21 unitats entre llibres mestres i índexs, alguns amb més entitat que d'altres.³¹ En primer lloc citem un llibre mestre en què el

19. AF S2802001.

20. AF S28000: *Índex de 1596*.

21. AF S2801005 i S2801006.

22. AF S2801002.

23. AF S2801003.

24. AF S2801004.

25. AF S2803004.

26. AF S2802004.

27. AF S2802002.

28. AF S2802003.

29. AF S2802005, S2802006, S2802007, S2802008 i S2802009.

30. AF, S2803001, S28030002 i S28030003.

31. AF, P43 I P46.

primer document ressenyat és de l'any 1314,³² i la seva autoria correspon a Francesc Comas del Brugar, qui ho indica en primera persona en la diligència d'obertura del llibre: «Memorial y nota del que contenan los actes cartró y demás que se són trobats en lo present any 1712 fet y treballat per mi lo Sr. Francisco Comas del Brugar en dit any. Y si bé ne faltan molts i casi tots los vells, no és de admirar per haver passat la casa infortunis y desgràcies de segons casaments, y tanta còpia de guerra lo país». Dins d'aquest primer índex hi ha un «Calendari de diffarents actes fahents per Casa Comas rebuts en poder de diffarents notaris de La Bisbal», i un «Memorial de actes fan per la jurisdicció de Ventalló». Al costat d'aquest primer llibre destaca un altre llibre mestre de l'any 1826, del patrimoni de Bruguer i Piferrer, situat a Figueres, i el patrimoni dels Comas, Llauro i Berart que estava unit a aquest. La propietària d'aquest patrimoni era Josefa de Perramon Romaguera, Comas del Brugar, Castelló, de Bruguer, de Piferrer, Comas, Llauro i de Berart, esposa de Francesc Xavier de Perramon i de Caramany. En aquest llibre mestre es posa de manifest la complexitat d'aquest patrimoni unit al patrimoni Perramon, que trobem recollit en el corresponent llibre mestre de l'any 1827.³³ Aquest conté els títols referents a la casa Perramon i altres patrimonis units a aquesta casa i que eren propietat de Francesc Xavier de Perramon i Caramany. Altres dos llibres mestres són índexs de documents del patrimoni Comas del Brugar situat a Vulpellach (AF P4301003) i el patrimoni de Bruguer i Piferrer a Vilateniu,³⁴ als quals hem d'afegir encara altres índexs de patrimoni situats en diferents poblacions. Però cal destacar que a l'índex de 1925 consten 5 llibres de diferents patrimonis, que no es conserven en la corresponent unitat de conservació. Al marge de l'índex i escrit en llapis consta que manquen aquests llibres i que són un índex del patrimoni Perramon amb referències particulars a documents que no es troben anotats a l'índex general (el llibre mestre de 1827, citat més amunt); un índex del patrimoni de Bruguer; un índex de documents que falten o dels quals només hi havia còpies en l'arxiu; un altre índex del patrimoni de Bruguer en el qual falten les còpies autèntiques; diversos índexs antics (la referència a l'índex de 1925 és única) referents al patrimoni Romaguera de la Bisbal. No obstant, aquest patrimoni té un llibre

32. AF P4301001.

33. AF, P4301002.

34. AF P4301004.

mestre format per Josep Anton de Perpinyà l'any 1806 i conservat en un lligall que conté llibres de notes i no pas llibres mestres.³⁵ Entre aquests llibres de notes alguns indiquen que contenen notícies sobre diverses heretats i peces de terra del patrimoni, així com diversos índexs d'escriptures i notes sobre patrimoni.³⁶

Dins del fons Perramon encara hi ha altres índexs de menor entitat que fan referència a patrimonis concrets situats en diverses poblacions: Perramon i Pasqual a les Corts;³⁷ Comas del Brugar a la Bisbal,³⁸ mas Pasqual de les Corts amb els masos units de Vaquer i Sopa.³⁹ I també llibres que únicament recullen censals d'alguns d'aquests patrimonis:⁴⁰ «Codern o nota ahont se trobaran continuats los censals de què se haurà tingut notícia que directe ó indirectament estan en obligació los béns de Comas y Castelló. Los quals béns se trobaran explicats en lo procés de la causa de compromís que se aportava entre lo Sr. Francisco Comas y Domingo Comas per la cúria de Monells, notari Anthon Parés aquella regint, la qual fou després concordada ab acte rebut en poder de Salvador Vergonyós, notari real de Palafrugell, afegint la nota de Torrens, als 18 octubre 1729». O una llibreta d'establiments «... y demás actes faltan relatius al llibre de censos y censals de notas de altres particulars».⁴¹ Aquesta llibreta conté anotacions referents als llevadors de censals, de manera que és un instrument per a localitzar altra documentació, com, de fet, s'observa en el seu interior a través d'anotacions que indiquen si falten documents o no. També algunes anotacions es refereixen al «Llibre de Arxiu», suposadament el llibre mestre del corresponent patrimoni.

En tots tres fons de l'Arxiu Fontcuberta, en parlar dels llibres mestres i índexs hem vist llibres de notes o de comptabilitat de censals. Pere Gifre diu que no són habituals els llibres de comptabilitat en els arxius patrimonials, però que són les primeres anotacions comptables (Gifre, 2013: 129-145). I entre elles trobem referències a actes notariais o notícies sobre el patrimoni, de manera que

35. AF P4601022.

36. AF P4601020: *Llibre amb notes sobre els béns del patrimoni de la casa de Comas del Brugar.*

37. AF P4301009.

38. AFP4301010.

39. AF P4301011.

40. AF P4301017.

41. AF P4301016.

aquests llibres de notes, juntament amb els llibres de collites (Gifre, 1988: 535-548) o els llibres d'entrades i sortides, formarien part de la comptabilitat dels patrimonis. A l'historiador, però, li permeten conèixer la gestió del patrimoni, a més de la gestió de la documentació i l'arxiu.

Els documents

Pel que fa a l'organització de l'arxiu, els tres fons ho fan de la mateixa manera, amb les sèries de testaments, capítols matrimonials, masos, censos... i, quan cal, en subsèries que corresponen a les notes que van ser utilitzades per a l'elaboració de cada contracte jurídic. Així el més habitual és trobar que una caixa conserva dos lligalls: el lligall 1 corresponent als documents originals –o còpies i trasllats–, i el lligall 2 amb totes les notes i altres documents.

Aquestes sèries estan reflectides en les caixes (fons Fontcuberta i Sentmenat) o lligalls (fons Perramon) en què es conserven els documents. Al revers de cada document s'indiquen la caixa, el lligall i el número de document, que correspon a l'índex de 1925 i a la ubicació dins de l'arxiu. I la classificació que se segueix respon a l'ús d'aquest arxiu per a la gestió del patrimoni (Gifre; Matas i Soler, 2002: 31-32).

Dins de cada fons les sèries s'ordenen de la mateixa forma: testaments, capítols matrimonials, donacions i heretaments, cartes de pagament, renúncies, inventaris, convenis i concòrdies, sentències, patrimonis (aquí hi ha masos, propietats en diferents poblacions, cases a Barcelona...), arrendaments, censos i censals (pergamins o documents en paper), beneficis i causes pies, cancel·lacions de deute, trasllat de plets, llevadors de censos, llibretes de notes i índexs, genealogies, noblesa i plànols. Si seguíssim la proposta de quadre de classificació presentat per Gifre, Matas i Soler, es podria enquadrar perfectament cada sèrie en les quatre seccions: documentació constitutiva del patrimoni; documentació d'administració del patrimoni, documentació d'interès personal, documentació aliena. És important destacar, no com una excepció, que es mantenen units els documents procedents de masos i propietats que han passat a formar part del patrimoni general.

Al fons Fontcuberta la documentació corresponent als masos es conserva a les caixes 10 a 19 (mas Avench, mas Talaia, mas Sant Sixt, mas Coromina...). Alguna documentació pertanyent a aquestes propietats, sobretot censos i censals, la trobem en les caixes dedicades a aquesta tipologia documental,

de manera que en les caixes dels masos, cases, etc., es conserven sobretot els documents constitutius del patrimoni (compravendes, vendes a carta de gràcia...). Per la seva banda, els testaments i capítols matrimonials es conserven en les sèries corresponents. Els capítols matrimonials d'època medieval han estat estudiats per Teresa Vinyoles, amb un total de 60 documents esponsalícis datats entre 1127 i 1488 (Vinyoles, 2014). En el fons Fontcuberta, a la documentació corresponent a Saladeures que, com s'ha dit, es va separar del patrimoni general per diversos motius, es localitzen documents datats dels primers anys del segle XXI, i posen de manifest l'abast cronològic d'aquest arxiu.

La mateixa estructura es manté per al patrimoni Sentmenat, amb 7 caixes que contenen la documentació procedent del castell de Clasquerí, a Castellar (caixes 9-15; i la 23 també) (Monreal; Riquer, 1969: 16-31; Piquer, 1991: 96, Perich, 1994) amb dates que van de 1060 a 1953. La majoria d'aquests documents estan relacionats, òbviament, amb els Clasquerí, però en trobem d'altres relacionats amb la família Montcada (Garí, 1986-87). Juntament amb les propietats a Castellar del Vallès, destaquen les propietats a Terrassa (caixes 6-12) amb contractes de compravenda que inicien la seva cronologia l'any 949. En aquestes caixes es conserven 6 documents del segle X, i n'hi ha una gran quantitat dels segles XI i XII, que constitueixen un conjunt molt important des del punt de vista diplomàtic i històric datat entre els anys 949 i 1828, amb més de dos-cents pergamins (Baiges Jardí, 2013). Són documents que relaten la història de Terrassa, ja que van ser generats pels llinatges Terrassa, Centelles, Meca (Martínez, 1993) i Sentmenat. Són cognoms que arriben fins la incorporació del patrimoni terrassenc a la família Fontcuberta a mitjan segle XIX.

D'entre aquests documents destaca el fons relacionat amb la cartoixa de Vallparadís. El castell de Vallparadís, diferent del castell de Terrassa, era propietat dels Centelles i Blanca de Centelles, l'any 1344, el va cedir als cartoixans d'Escaladei perquè hi tinguessin una cartoixa (Piñol, 2016). Es conserva, doncs, el testament pel qual es fa la donació als monjos, l'any 1348, per part de Blanca de Centelles, en el qual nomena marmessor *priorem monasterii Vallis Sancti Iacobi de Terracia, ordinis Cartusiensis et priorem monasterii Sancti Pauli de Maritimo*. Elegeix sepultura al monestir de Sant Jaume, *volendo et ordinando quod ipsa sepultura fiat quanto humiliter potuerit* (AF S1601125). Però el més important del testament és que nomena hereu universal els monjos cartoixans, de manera que Vallparadís passa a la plena propietat de l'orde. El testament de

Blanca de Centelles és prou conegut per la historiografia citada, però a l'Arxiu Fontcuberta es conserva el document original. Cal dir que Blanca de Centelles era senyora d'Eramprunyà perquè la seva mare, Saurina de Terrassa, li havia traspassat la propietat.

Els cartoixans van romandre a Vallparadís fins al 1414, en què van fundar la cartoixa de Montalegre a Tiana, per la qual cosa trobem documents referents a Vallparadís a l'arxiu de la cartoixa de Montalegre (Pérez, 1988). Després de diverses situacions, algunes d'incòmodes tal com reflecteix la documentació, els cartoixans van vendre la propietat a Jofre de Sentmenat l'any 1423. D'aquesta manera la documentació de Vallparadís, incloent l'anterior als Centelles, va passar a formar part de l'arxiu Sentmenat el qual, a la vegada, va passar als Fontcuberta al segle XIX. De fet, el primer document relacionat amb Vallparadís que localitzem en aquesta caixa és la compra d'un terreny per part de Berenguer Sala i la seva esposa Ermessenda a Ramon Berenguer III de Barcelona l'any 1110.⁴² Alguns d'aquests documents del fons Sentmenat s'han incorporat a l'edició d'un diplomatarí de Terrassa (Puig; Ruiz, i Soler Capellades, 2013).

El patrimoni Perramon conté documentació corresponent a propietats situades principalment a la comarca de l'Empordà. Entre totes aquestes propietats destaquen cases i masos a Girona, Vilamala, Camallera, Ventalló (casa Perramon i mas Casanova), masos Pasqual de les Corts (l'Escala), Martí (Albons), Berart (Figueres), la Llacuna (Marsà), Cortalet (Castelló d'Empúries) (Negre, 1984), Cases (Sant Martí de Llaneres, la Bisbal), Casa Gran de Piferrer (Vilatenim), Comas i Romaguera (la Bisbal). Aquestes propietats es localitzen als lligalls 8-24, classificats després de la documentació constitutiva del patrimoni com són els testaments i els capítols matrimonials, com s'ha dit. Les dates en aquest fons van des de mitjan segle XII fins al segle XX, tot i que la majoria de documentació és d'època moderna. En el fons Perramon manquen alguns llibres mestres, com es diu en els índexs de 1925, però també s'indica que alguns documents van ser lliurats a M. Dolores de Aguilera y de Fontcuberta. Es tracta dels documents corresponents a diferents propietats que va heretar, entre les que destaquen les de Ventalló i Camallera. En els índexs s'indica amb l'anotació «La entrego a Lola 2 febrero 1968; la tiene Lola, 23 abril 1975». Aquesta documentació va

42. AF S1601019.

estar un temps separada de l'Arxiu Fontcuberta però actualment s'ha restituit al lloc on estava des de finals del segle XIX, malgrat que el patrimoni de Ventalló i altres ja no pertany a la branca principal dels Fontcuberta. També les caixes corresponents al mas Comas de Brugar a Vulpellach (caixes 22 i 23) estan en mans del seu actual propietari.

* * *

L'Arxiu dels Fontcuberta, amb la documentació que conserva, les condicions excel·lents de conservació, l'existència d'instruments de descripció, l'arc cronològic i l'abast territorial que engloba resulta un paradigma de bones pràctiques d'un arxiu patrimonial. És un arxiu conservat per a la gestió d'un extens patrimoni immobiliari, tant en temps passats com també en l'època actual, tal com ho demostren alguns documents recents que s'hi conserven. L'interès per la bona conservació de l'arxiu no és actual, únicament. La prova és que es conserven documents del segle X, que a més contenen elements que fan pensar en un ús continuat dels mateixos, i també elements que mostren la pertinença a un fons arxivístic ben organitzat.

A banda d'aquestes qüestions, veiem que en aquest arxiu es presenten diverses possibilitats per a la recerca. Els tres fons documentals permeten arribar a un extens territori català i a una prolongada cronologia. Llinatges, patrimonis i la gestió d'aquests són els elements principals que es desprenen de l'anàlisi d'aquesta documentació, elements que no són nous en un arxiu patrimonial, utilitzat també com una garantia dels drets (Gifre, 2008: 171-207). També la història local en el sentit més estricte. Sobretot, però, és important veure com també aquest arxiu és complement d'altres arxius. Pot ser un complement d'altra documentació conservada en altres arxius patrimonials, perquè els llaços familiars van més enllà dels que es reflecteixen en els tres fons exposats. El fons Sentmenat està estretament relacionat amb la documentació del llinatge Sentmenat conservada a l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC, Fons ANC1-167: *Llinatge Sentmenat, Marquesos de Castelludosrius*) i a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA, Sentmenat, ES.08019.ACA/3.40). Aquesta darrera va ser utilitzada per Eva Serra per a la seva tesi doctoral (Serra, 1988). També el Fons Sentmenat conté documentació de Vallparadís en l'època en què era propietat dels Centelles, que posseïen també Eramprunyà. Llavors cal cercar la documentació de la baronia d'Eramprunyà, molt dispersa actualment entre diversos arxius (Capmany, 2005). Fins i tot, com s'ha dit, caldria analitzar

detingudament el fons documental de la cartoixa de Montalegre, on trobem documents anteriors a la fundació de la cartoixa al 1414 i que no es refereixen a Tiana, sinó a propietats de Terrassa. En un procés a la inversa, Pere Puig⁴³ ha estudiat documents que relacionen el castell de Clasquerí amb el monestir de Sant Llorenç del Munt (Puig, 1988).

El fons Perramon té lligams amb l'arxiu Caramany, ja que ambdós llinatges van estar relacionats. Així, l'any 1742 Antoni de Caramany i Ros i el seu pare van vendre als Perramon el senyoriu de Ventalló. Amb ell van passar a la casa Perramon els documents que són els que ara es conserven en aquest arxiu. Pere Gifre i Santi Soler anoten precisament la importància de la complementarietat de l'arxiu Caramany amb el Perramon (Gifre; Soler, 1996: 39-40).

BIBLIOGRAFIA

- (2009). «Sala d'heures, de Santa Eugènia». *Butlletí Cooperatiu Plana de Vic*, núm. 55, p. 14-15.
- BAIGES JARDÍ, Ignasi (2013). «Documents del segle x al Fons Sentmenat de l'Arxiu Fontcuberta». A: MUTGÉ, Josefina; SALICRÚ, Roser, i VELA, Carles. (ed.). *La Corona catalanoaragonesa, l'islam i el món mediterrani*, Barcelona: CSIC, p. 13-21.
- CAPMANY I GUILLOT, Josep (2005). «Els papers de la baronia d'Eramprunyà: aproximació a un fons patrimonial dispers en molts arxius». *Materials del Baix Llobregat*, núm. 21, p. 93-103.
- COLL CERDÀ, Àngel (200-2001). «Francesc Pla, *El Vigatà*, i la decoració de la casa Fontcoberta de Vic». *Locus amoenus*, núm. 5, p. 242-252.
- CONGOST, Rosa; TO, Lluís (1999). *Homes, masos, història: la Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ESPRIU I MALAGELADA, Agustí (2010). *Aproximació històrica al mite de Sinera*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GARÍ, Blanca (1986-1987). «Notas sobre un documento de Ramon de Montcada y Arnau y Bernat de Clasquerí». *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núm. 7-8, p. 141-148.

43. Pere PUIG (1988). «El castell de Castellar del Vallès al segle xi. Nova lectura d'antics documents del monestir de Sant Llorenç del Munt». *Terme*, núm.13, p. 24-36.

- (1989). *El señorío de Ventalló. Historia de las familias Requesens, Caramany y Perramón, que lo poseyeron*. Ventalló: Casa Perramón.
- GIFRE, Pere (1988). «Una contribució a l'estudi de l'agricultura en el corregiment de Girona. Conreus i collites durant la segona meitat del segle XVIII». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 8, p. 535-547.
- (1996). *Els Farners: vassalls de senyors i senyors de pagesos. Catàleg documental de l'Arxiu Farners*. Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans, 1996.
- (2008). «Quins títols i on es guarden? Els arxius patrimonials, reflex de la dinàmica dels drets de propietat (segles XVI-XVIII)». A: CONGOST, Rosa. *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i susos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, p. 171-2007.
- (2013). «En els orígens de la comptabilitat de la pagesia de mas (reflexions sobre el cas gironí, s. XVII-XVIII)». A: SAGUER, Enric; JOVER, Gabriel, i BENITO, Helena, *Comptes de senyor, comptes de pagès. Les comptabilitats en la història rural*. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, p. 129-146.
- GIFRE, Pere; SOLER, Santi (1996). *Patrimoni i Arxiu. Inventari del fons patrimonial Caramany de Corçà, segles XIII-XX*. La Bisbal d'Empordà: Ajuntament.
- GIFRE, Pere; MATAS, Josep; SOLER, Santi (2002). *Els arxius patrimonials*. Girona: CCG Edicions.
- LLUCH, Rosa; PIÑOL, Daniel. *Un ejemplo de archivo patrimonial. El archivo Fontcuberta, siglos X-XXI*. 2017 (en premsa).
- MARTÍNEZ, Miquel Àngel (1993). «Aproximació a l'estudi d'una família catalana als segles XVI-XVII: Els Meca». *Pedralbes, Revista d'Història Moderna*, núm. 13 (2), p. 255-262.
- NEGRE I PASTELL, Pelai (1984). «Famílies i cases senyorials de Castelló d'Empúries». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 17, p. 202-245.
- PÉREZ, Xavier (1988). *Diplomatari de la Cartoixa de Montalegre (s. X-XII)*, Barcelona: Fundació Noguera.
- PERICH VIDAL, Gemma (1994). «Inventari de l'arxiu del castell de Castellar». *Plaça Vella: publicació de l'Arxiu d'Història de Castellar del Vallès*, núm. 38, p. 5-61.
- PIÑOL-ALABART, Daniel (2013). «La destrucció de patrimoni familiar a la Guerra del Francès: les cases Fontcuberta i Pasqual de Vic (1812)». A: *Actes*

- del VII Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Universitat de Barcelona, p. 778-809.
- (2014). «Patrimonial Archives and Medieval History, the necessary dialogue». *Imago temporis Medium Aevum*, núm. 8, p. 357-379.
- (2016). «La Cartoixa de Vallparadís: documents per a la seva història». A: *La Cartoixa de Montalegre, 1415-2015. La província cartoixana de Catalunya*, Ajuntament de Tiana; Analecta Cartusiana (FB Anglistik und Amerikanistik, Universität Salzburg, p. 111-117.
- PIQUER FERRER, Esperança (1991). «Castell de Castellar». A: *Catalunya romànica*. Vol. XVIII. Barcelona: Gran Enciclopèdia Catalana, p. 96.
- PLADEVALL, Antoni (1976). «El Bisbat de Vic entre els anys 1685 i 1688». *Ausa*, núm. 8, 82 i 83, p. 44-62.
- PONS GURI, Josep M. (1986). «Notícia biogràfica del bisbe Antoni Pasqual i Lleu». A: *Festes de Sant Zenon*, Arenys de Mar: Impremta Santa Maria.
- PUIG USTRELL, Pere (1988). «El castell de Castellar del Vallès al segle XI. Nova lectura d'antics documents del monestir de Sant Llorenç del Munt». *Terme*, núm. 13, p. 24-36.
- PUIG USTRELL, Pere; RUIZ I GÓMEZ, Vicenç; SOLER I JIMÉNEZ, Joan, i CAPELLADES I RIERA, Alan (2013). *Diplomatari de Sant Pere d'Ègara I Santa Maria de Terrassa, 1203-1291*. Barcelona: Fundació Noguera.
- ROIG, Marisa (1996a). «Inventari d'un arxiu patrimonial: els Delhom-Gibert de Castelló d'Empúries». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 29, p. 343-352.
- (1996b). «L'Arxiu patrimonial Bosch Aymerich de Castelló d'Empúries». *Villa Castilionis Impuriarum: Revista Cultural de Castelló d'Empúries*, núm. 2, p. 61-65.
- SANMARTÍ, Montserrat (2006). «L'Arxiu patrimonial Martí d'Ardenya». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XVII, p. 85-109.
- SERRA, Eva (1988). *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1590-1729*. Barcelona: Crítica.
- VILAR, Pierre (1973). *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Vol. 1, Barcelona: Edicions 62.
- VINYOLÉS, Teresa (2014) «Documents esponsalícis medievals de l'arxiu patrimonial Fontcuberta-Sentmenat». *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, núm. XXXII, p. 7-78.